

Africký boj proti pandemii. Nejsme vaši pokusní králíci

Albert Kasanda

Filosofický ústav Akademie věd ČR, CZ

KASANDA, A.: African Struggle against the Pandemic. We Are not Your Guinea Pigs

Philosophica Critica, vol. 6, 2020, no. 1, ISSN 1339-8970, pp. 161-168

The article focuses on the African struggle against the COVID-19 pandemic. Because a micro-organism named Coronavirus, scientists are scrambling to find an antidote, while political authorities are putting in place various preventive measures at the risk of violating fundamental individual rights. This paper aims at exploring how, from a social and cultural point of view, African people cope with such a phenomenon. How do African cultures integrate norms imposed by the international health community whose WHO is the main representative? How far does this community take into consideration cultural values and what place does it assign to Africa in the search for a solution to COVID-19 pandemic?

Key words: Africa – COVID-19 – Coronavirus – Pandemic – People – Vaccine

Informace o pandemii COVID-19 se začaly objevovat od loňského prosince. Město Wu-chan v Číně bylo identifikováno jako epicentrum koronaviru. Celosvětově byla tato krize zpočátku považována za místní problém a izolovaný případ s menší pravděpodobností šíření po celém světě. Postupné odhalování případů nakažení koronavirem a následných úmrtí vyvolalo překvapení a probudilo povědomí o nebezpečí pandemie. Jinými slovy, původně předpokládaná místní pandemie se stala globálním problémem v důsledku globalizace ekonomik a zlepšování pozemní, námořní a letecké komunikace. Dá se říci, že pandemie COVID-19 je planetárním jevem.

Tento článek stojí na postulátu, že koronavirus není sám o sobě ničím než mikroorganismem. Koronavirus získává význam prostřednictvím průniku řady faktorů – včetně třeba kulturního přístupu k nemocem, pohledu lidí na svět, ekonomického zázemí, sociálních a politických organizací,

abychom uvedli několik příkladů. Způsob, jakým se Afričané vypořádávají s pandemií COVID-19, lze považovat za provázání takovýchto faktorů. V návaznosti na tento postulát se článek zabývá sociálními a politickými výzvami boje proti pandemii COVID-19 a rovněž kulturními střety s nimi spojenými.

Problém pandemie

Od počátku pandemie velká část africké populace nevěřila, že by se koronavirus rozšířil do Afriky. Tento názor spočíval na dvou předpokladech: africká demografie a vznik vlastního viru. Myšlenka demografie stojí na faktu, že africká populace je převážně mladší (Banko 2018). Jelikož se o viru tvrdí, že nezasahuje příliš příslušníky mladé generace, Afričané předpokládají, že se mohou nakazit jen těžko. Navíc mají tito lidé přirozeně silnější odolnost vůči mnoha onemocněním, což se ukazuje po celou pandemickou historii Afriky.

Často se připomíná, že se pandemie COVID-19 objevila poprvé v čínském Wu-chanu. Tento region je daleko od Afriky a je na základě některých imaginárních a ideologických důvodů (Mbembe 2013; Mudimbe 1988) považován za kolébkou všech druhů nemocí. Africká myšlenka vzniku pandemie se potom opírá o domněnku, podle níž nemůže virus zasáhnout africkou populaci, jelikož nepochází z Afriky. Je to nemoc, která postihuje lidi z Číny a Západu, a pravděpodobně je božím trestem za jejich čtená provinění.

Objevení prvních případů nakažení koronavirem v Africe a následná úmrtí odhalily nepravdivost předpokladů africké imunity proti koronaviru. Od té doby se v různých afrických zemích každý den objevují případy nákazy koronavirem. Poslední statistiky se týkají afrických zemí, které byly nejvíce zasaženy: Jižní Afrika (7 572 nakažených), Egypt (7 201), Maroko (5 219), Alžírsko (4 838), Nigérie (2 950), v subsaharské Africe jsou dále v pořadí Ghana (2 719) a Kamerun (2 104) (Wordometers.com 2020). Je zřejmé, že evidence případů nákazy v Africe je stále vzdálena počtům v Číně a západních zemích, kde se může zdát situace zničující. Tato situace představuje skutečný kontrast, který upozorňuje na dvě otázky. První věcí je popření afropesimistických tezí, které na základě nedobré infrastruktury zdravotnictví v Africe předpovídají pro tento kontinent to nejhorší. Druhá myšlenka spočívá v tom, že vzhledem k postupnému nárůstu případů nákazy jsou afričtí představitelé vyzýváni, aby si zachovali „výhodu“, protože se musí zaměřit na strategie, které posilují svou sílu v boji proti pandemii COVID-19, zejména pokud jde o jejich kulturní a sociální pozadí.

Měli bychom si ujasnit jednu věc. Parazitům nezáleží na barvě naší kůže ani sociální třídě. Uspokojují se zásadně hledáním materiálního základu, který je nezbytný pro jejich přežití a reprodukci. Boj proti pandemii COVID-19 není určen výhradně nějakým konkrétním lidem nebo pospolitosti. Jedná se o společný boj o život, kdy na jedné straně nejsou herci a na straně druhé diváci. Každý je povolán k účasti na tomto boji dodržováním, pokud je to možné, kolektivních pokynů a vytěžením maxima z jeho vlastní inovace a kreativity. Jinými slovy, pandemie COVID-19 je globální zlo, které vyžaduje více strategií a má více důsledků pro všechny.

Mor od Jeana de la Fontaina, bajka ze 17. století, popisuje situaci, která může být v určitém ohledu porovnatelná s tou naší. Autor uvádí svůj příběh dramatickou scénou, kde si zvířata zasažená morem uvědomují, že se toto zlo jich všech týká a k jeho přemožení musí všichni spolupracovat. Napsal následující:

Mor [...],
Mocen rozšířit Hádovo království,
Vedl válku proti zvířatům.
Nezemřela všechna, avšak zasáhl každé.

Za hranicemi zájmu o zdraví

Africké země si stejně jako ostatní země samy zaznamenávají údaje o bojích proti epidemii a všech typech onemocnění. Je vhodné zmínit spavou nemoc, malárii, HIV či ebolu. Africké vlády využívají této zkušenosti k rozvíjení lepší prevence a ochraně jejich populace před pandemiemi. Myslet tímto způsobem by ukazovalo unáhlený závěr a určitým způsobem dílčí pohled, protože každá pandemie s sebou nese své vlastní zvláštnosti, které vyžadují vhodné strategie. Lze pozorovat, že například boj proti spavé nemoci a HIV nemá stejná klinická pravidla jako boj proti ebolě a malárii. Tyto boje znamenají změnu individuálního a kolektivního chování. Současná karanténa a další opatření zaměřená na zastavení šíření pandemie COVID-19 lze považovat za ilustraci této záležitosti. Nyní je otázkou, nakolik tato opatření pomohou africkému lidu lépe čelit pandemickým výzvám COVID-19.

Boj o život versus společenské a kulturní střety

Podobně jako mor v uvedeném citátu z Jeana de la Fontaina, i pandemie způsobuje nejen ztrátu lidských životů.¹ Pandemie znemožňuje přeživším žít normální život. Všechny činnosti, jež zahrnují obchod, školu apod., jsou

¹ Může být inspirativní provést srovnání také s proslulým románem Alberta Camuse, *Mor*, přel. M. Tomášková, Garamond, Praha 2016.

přerušeny preventivními opatřeními. Zahrnují také uzavření státních hranic, různá hygienická pravidla, nošení lékařských roušek mimo domov a různá další omezení obyvatelstva. Tato opatření lze považovat za opak afrických zvyklostí. Uzavření hranic se jeví jako pochopitelné, jelikož brání novému zanesení viru. Ale například udržování vzdálenosti mezi lidmi při setkávání je každodenní problém.

Tato opatření lze jen stěží sladit s místní realitou a způsobem života lidí. Jejich uskutečňování je v Africe poměrně problematické kvůli štěpení mezi jejich univerzalistickým charakterem a místní realitou. Jinými slovy, je zde otázka sladění globálního a lokálního. Zdá se, že soubor opatření je načrtnut podle univerzálního vzorce pro všechny lidi, v návaznosti na Světovou zdravotnickou organizaci.

Opatření představují velkou výzvu, pokud jde o životní podmínky Afričanů. Většina lidí v Africe žije ve skutečně přeplněném okolí. Je běžné, že pětičlenná rodina má pouze jednu místnost. Stává se také, že několik rodin musí sdílet stejné nádvoří, stejnou studnu a související domácí prostory. V takových podmínkách je myšlenka společenského odstupu jednoduše něčím, co si lidé nedokážou představit, a to ani pro své vlastní dobro.

Myšlenku zavést omezení volného pohybu je také obtížné provést, protože v důsledku vysoké míry nezaměstnanosti a nedostatečně rozvinuté ekonomiky je mnoho sociálních skupin lidí závislých na šedé ekonomice. Celé dny se setkávají s dalšími a hledají způsob, jak si vydělat na živobytí. U těchto lidí, obvykle soustředěných ve velkých afrických městech, vypadá opatření omezující volný pohyb spíše jako osobní zábrana než preventivní doporučení proti pandemii COVID-19. Tento pocit je podpořen skutečností, že opatření nepočítají se sociální kompenzací. Řada lidí pak na vlastní náklady nemůže realizovat opatření o omezení pohybu, o kterém rozhodly vnitrostátní orgány. Musí si někdy vybrat mezi nákazou koronavirem a cholerou, přičemž jejich volba znovu a znovu spočívá v pouhém přežití dne a očekávání nejhoršího.

Nebylo by přehnané poznamenat, že „uvěznění“ v důsledku omezení volného pohybu představuje pro Afričany skutečný kulturní a metafyzický šok. Podle africké ontologie je „být“ ve vztahu k „ostatním“. To se týká vztahu, který zahrnuje větší společenství bytostí – včetně žijících, předků i okolní přírody. Vztah je kvintesencí bytí a následně silnou determinantou života. Toto vnímání je zdůrazněno jihoafrickým biskupem D. Tutuem, když, mluvě o Ubuntu, poznamenává: „Jsem, protože jsme.“ Tato myšlenka je také sdílena celou řadou afrických myslitelů včetně Ramoseho (1999) a Mbitiho (1969). Následně lze také uvažovat, že izolace a omezení člověka geograficky i společensky ho nějakým způsobem odsuzují k nebytí. Takové

odsouzení je ještě bolestivější, když jsou mrtví lidé a oběti COVID-19 zba-
veny pohřbu a smutku v souladu s místními a kulturními tradicemi.

Metafora „války“, které se v médiích užívá při zmínění současné zdra-
votní krize, mění oběti pandemie COVID-19 na statistické entity a činí
z nich lidi bez jakéhokoli lidského zázemí. Tito lidé jsou považováni
za objekty, které kvůli deklarovanému válečnému kontextu nemají prá-
vo na žádný veřejný ohlas ani běžné pohřby. Stali se jakýmsi anonymním
objektem, kterého by se společnost měla co nejrychleji zbavit. Jinými slo-
vy, jsou připraveni o náš soucit a smutek jako rovnocenné lidské bytosti
(Buttler 2010). Pro většinu afrických společností představuje tento efekt
nemoci COVID-19 jak hluboký kulturní střet, tak skutečné trauma, které
by mělo být dříve či později vymýceno.

Pandemie COVID-19 jako politický fenomén

Vznik krize spojené s nemocí COVID-19 upozorňuje na roli státu jako
ochránce občanů a společenského smíru. Tento postulát vysvětluje přijetí
opatření poměrně omezujících individuální a kolektivní svobodu na zá-
kladě rozhodnutí vlád různých zemí za účelem omezení šíření pandemie.
V tomto ohledu je třeba poznamenat, že ve většině afrických zemí vládní
orgány nemají plnou důvěru svého lidu. Někteří vládnoucí činitelé jsou
označováni za diktátory zoufale se držící moci, zatímco legitimita ostat-
ních je z různých důvodů neustále zpochybňována. Ve většině afrických
zemí jsou přitom vládní orgány pečlivě sledovány opozičními stranami,
které mohou využívat současného dění a manipulovat s emocemi lidí
a přeměnit pandemii COVID-19 na virus podkopávající politické a spo-
lečenské uspořádání.

Mnozí afričtí politici si takové riziko uvědomili a nečekali až na vznik
krize nemoci COVID-19, aby si vytvořili politické a právní podmínky, jež
umožňují jejich politické přežití. V tomto ohledu je vhodné připomenout,
jak si někteří afričtí politici přizpůsobili právní systém a vytvořili si růz-
né politické strategie, aby si udrželi moc na neurčitou dobu. P. Chabal
a P. Dalloz ve své knize *L'Afrique est partie. Du désordre comme instru-
ment politique* píšou o instrumentalizaci neřádu jako o způsobu vládnutí.
Achille Mbembe si přitom klade otázku, zda bude také současná pandemie
využita k posílení tohoto účelu.

3. Nejsme vaši pokusní králíci

Dvě souběžná prohlášení vyvolala velký skandál ohledně klinických
testů kvůli možné vakcíně proti pandemii COVID-19: první pocházelo
od dvou francouzských vědců, Jean-Paula Miry a Camille Lochta, zatímco

druhý pronesl doktor Jean-Jacques Muyembe, mezinárodně proslulý virolog a vedoucí týmu bojujícího proti koronaviru v Demokratické republice Kongo. Během televizní debaty navrhovali francouzští výzkumníci testování účinnosti BCG vakcín proti pandemii COVID-19 v Africe. Jean-Paul Mira prohlásil: „Neměl by být tento výzkum prováděn v Africe, kde není žádné léčení a roušky? Tak se to dělá při výzkumech AIDS.“ Pokračoval: „Provádíme tyto testy s prostitutkami, jelikož je nám zřejmé, že přicházejí do styku s hodně lidmi a nechrání se.“ Jeho kolega Camille Locht odpověděl: „Máte pravdu, zvažujeme současný výzkum v Africe.“

Druhý případ se odehrál během tiskové konference o zhodnocení dosažených výsledků v boji proti koronaviru, kdy se Jean-Jacques Muyembe vyjádřil: „Velké instituce [z USA, Kanady a Číny] se zaměřují na vakcínu. [...] Domnívám se, že v květnu bychom měli být schopni začít s klinickými testy [...] A snad kolem července nebo srpna bychom s testy začali. Byli jsme vybráni provádět tyto testy. [...] Předpokládá se, že budeme testovat zde doma.“

Obě tato prohlášení vyvolala ohromné protesty po celém světě a autoři se museli omluvit. Kritika se rozvinula dvěma směry. Na jedné straně odsoudila rasismus a západní nadřazenost, návrat koloniální mentality, pohrdání Afričany, absenci kritického myšlení a snahu podřizovat Afričany Západu. Z teoretického hlediska je tato kritika v podstatě inspirována antikoloniálním diskurzem a postkoloniálním myšlením.

Na druhé straně kritika poukázala na to, že tato prohlášení vyvolala prastaré demony boje proti očkování. Tato kritika je pravděpodobně nejnápadnější, jelikož poukazuje na nové povědomí o vztazích mezi místní zdravotní racionalitou a globálním zdravotním systémem, který řídí mezinárodní společenství prostřednictvím institucí, k nimž patří například Světová zdravotnická organizace. Tato kritika si klade za cíl odhalit nesrovnalosti a nesoulad tohoto vztahu. Lze nalézt čtyři hlavní body: význam vakcinace jako metody boje proti pandemii Covid-19, etickou chartu klinických testů v Africe, potřebu zohlednění místních návrhů při řízení této pandemie a globální strategické přehodnocení západních a světových dominantních zemí.

Je pravdou, že vakcinace jako metoda boje s epidemiemi nebyla hned od počátku svého medicínského uplatňování v 19. století nikdy jednomyslně schvalovaná (Salvadori, Vignaud 2019). Ponecháme-li stranou dlouhou a zajímavou debatu, povšimněme si, že řada afrických odpůrců očkování považuje jakoukoli vakcínu – i tu proti pandemii COVID-19 – za jed, jejímž původním záměrem je obohacení akcionářů farmaceutického průmyslu a následná eliminace znevýhodněných. Podle některých lidí je očekávaná

vakcína proti nemoci COVID-19 pouze druhem trojského koně, který usiluje o oslabení afrického populačního růstu, či dokonce o vyhlazení obyvatelstva této části světa. Jinými slovy, vidí ve vakcíně plán spiknutí Západu proti Africe. Věří, že „Západ chce Afriku, avšak bez Afričanů“. Podle nich populační růst děsí západní země. To je důvodem, proč se západní země snaží prostřednictvím různých strategií podstrčit vakcínu proti nemoci COVID-19 africkým zemím.

Dále mnoho lidí v Africe nechápe, proč by se Afrika, ze které koronavirus nepochází a ani v ní není nejvíce rozšířen, měla stát místem klinických testů vakcíny proti nemoci COVID-19. Měli snad dříve západní vědci zájem testovat v Evropě či v USA způsoby léčby pandemií pocházejících z Afriky – například eboly? Těžko si vybavit takový případ. Afričtí kritici veřejně odsoudili skutečnost, že tento přístup ponechává veškerá rizika africké populaci a západním uživatelům vakcíny přináší pouze výhody. Stručně řečeno, africká kritika klinických testů požadovala všeobecné a kategorie odmítnutí těchto testů v Africe. Tento postoj byl vyjádřen sloganem: „Nejsme vaši pokusní králíci!“

Na rozcestí

Pandemie Covid-19 je zničující pandemií, jejíž dopady jsou evidentní. Použijeme-li parafrázi metaforického chiazmatu Arundhati Royové (indická spisovatelka a aktivistka – pozn. překl.), člověk dnes může pozorovat, že lékař, který patří k vědecké komunitě, sní o zázračném přípravku, jenž by zastavil a nejlépe vymýtil tuto pandemii. Přitom kněz, který promlouvá k věřícím, obrací svůj zrak ke vědě, aby tuto epidemii přemohla. Jinými slovy, nikdo se nemůže zachránit sám. Žádný obor nemá výhradní řešení tohoto zla pohlcujícího svět.

Ochromením současného ekonomického modelu ve velmi krátkém čase a omezením našich společenských vztahů na holé minimum nám pandemie přináší nový přístup k sobě samým, ke světu kolem nás. Vědomí takové změny myšlení by mělo lidem otevřít oči, aby prosazovali nejdůležitější hodnotu, kterou máme: naše společné lidství.

Článek z anglického do českého jazyka přeložila Marie Hlavičková

Použitá literatura

- BANKO, V. (2018): The demographic determinants of Africa's changing global position. In: *Human Affairs*, 28, 367 – 378.
- BUTLER, J. (2004): *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*. London – New York: Verso.

- CHABAL, P. – DALOZ, J. P. (1992): *L'Afrique est partie. Du désordre comme instrument politique*. Paris: Economica.
- MBEMBE, A. (2013): *Critique de la raison nègre*. Paris: La Découverte.
- MBITI, J. (1969): *African Religions and Philosophy*. London: Heinemann.
- MOYOU, E. (2020): *Statista*. 27. 4. 2020. Web. 28. 4. 2020. <<https://fr.statista.com/statistiques/1091585/morts-infections-coronavirus-monde/>>.
- MUDIMBE, V. Y. (1988): *The Invention of Africa: Gnosis, Philosophy and the Order of Knowledge*. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press.
- RAMOSE, M. B. (1999): *African Philosophy through Ubuntu*. Harare: Mond Books.
- ROY, A. (2020): Arundhati Roy: "En Inde, le confinement le plus gigantesque et le plus punitif de la planète." In : *Le Monde*. 6. 4. 2020. Web. 7. 4. 2020. <https://www.lemonde.fr/livres/article/2020/04/06/arundhati-roy-en-inde-le-confinement-le-plus-gigantesque-et-le-plus-punitif-de-la-planete_6035741_3260.html>.
- SALVADORI, F. – VIGNAUD, L. H. (2019): *Antivax. La résistance aux vaccins du XVIIIe siècle à nos jours*. Paris: Vendémiaire.
- TUTU, D. (1999): *No Future without Forgiveness*. London: Rider.

Albert Kasanda, PhD.

Centrum globálních studií
Filosofický ústav Akademie věd ČR
Jilská 1, 110 00 Praha 1
Česká republika
kasanda@flu.cas.cz